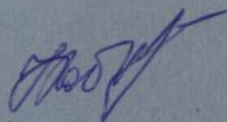

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого

Лобойко Леонід Миколайович

УДК 343.126

Актуальні проблеми дослідчого кримінального процесу

Спеціальність 12.00.09 - Кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Харків - 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник – Доктор юридичних наук, професор
Зеленецький Володимир Серафимович,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності Академії правових наук України,
заступник директора з наукової роботи

Офіційні опоненти: – Академік Академії правових наук України,
Заслужений діяч науки України, доктор
юридичних наук, професор Коновалова Віолетта
Омелянівна, Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого, професор
кафедри криміналістики
– кандидат юридичних наук
Кривобок Володимир Васильович,
прокурор Харківської області, Державний
радник юстиції 3-го класу

Провідна установа: – Одеська державна юридична академія, кафедра
кримінального процесу, Міністерство освіти
України

Захист відбудеться " 28 " січня 1998 року о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 при Національній юридичній академії
України імені Ярослава Мудрого (310024, Харків-24, вул.Пушкінська, 77)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної
академії України імені Ярослава Мудрого (310024, Харків-24,
вул.Пушкінська, 77)

Автореферат розісланий " 25 " листопада 1997 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради Ю.П. Битяк Битяк Ю.П.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. Злочинність є одним із найбільш негативних соціальних явищ сучасності. Її суспільна небезпека обумовлює необхідність боротьби з нею як процесуальними так і іншими засобами. Саме тому держава, ставлячи за мету забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини, економічної безпеки країни, одним із своїх стратегічних завдань визначає широкий наступ на злочинність. Для успішного вирішення цього завдання Верховна Рада України, Президент України, інші державні органи планомірно створюють нормативну базу для боротьби зі злочинністю.

Основними галузями права, які формують нормативні основи цього виду боротьби, є кримінальне право, що визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинними, а також кримінально-процесуальне право, котре регламентує провадження у зв'язку зі скоєнням конкретного злочинного акту.

Початковим моментом реалізації вказаних правових норм є надходження до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини, що спонукає дані органи до діяльності у дослідчому кримінальному процесі. Ця інформація повинна бути прийнята, зареєстрована, перевірена і вирішена. Виконання вказаних дій традиційно визнається змістом стадії порушення кримінальної справи. У чинному Кримінально-процесуальному Кодексі України (далі КПК) правовій регламентації діяльності, яка здійснюється в даній стадії, присвячено дв'ять статей, що явно недостатньо для правового забезпечення всіх сторін цієї діяльності.

З викладених причин правозастосовча практика зазнає серйозних труднощів при втіленні в життя норм кримінального і кримінально-процесуального права на початкових етапах реального кримінального процесу, що не може не відбитися негативно на ефективності дослідчого процесу, а отже, і на успіхах боротьби зі злочинністю в цілому.

Звідси виникає важлива у практичному відношенні проблема підвищення ефективності функціонування дослідчого кримінального процесу, що обумовлює її наукове дослідження.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема підвищення ефективності діяльності в дослідчому кримінальному процесі розглянута у роботах Альперта С.А., Арсеньєва В.Д., Бажанова М.І., Белозьорова Ю.М., Бородіна С.В., Гапановича М.М., Грошового Ю.М., Добровольської Т.М., Дорохова В.Я., Дубинського А.Я., Єфанової В.О., Жогіна М.В., Зеленецького В.С., Каз Ц.М., Карєва Д.С., Карнєвої Л.М., Кузнецова М.П., Курильова С.В., Ларіна О.М., Мартинчика Є.Г., Михайленка О.Р.,

Михеенко М.М., Мотовиловкера Я.О., Пашкевича П.Ф., Пидюкова П.П., Письменного Д.П., Рахунова Р.Д., Савицького В.М., Сердюкова П.П., Соловійова О.Д., Степанова В.В., Строговича М.С., Фаткуліна Ф.Н., Чеканова В.Я., Чельцова-Бebutова М.О., Шимановського В.В., Елькінд П.С., Якимовича Ю.К., та інших.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, серед вчених не склалось необхідна єдність думок відносно місця, природи, функціонального призначення дослідчого кримінального процесу, його соціальної цінності. Дискусійними залишаються проблеми визначення цілей, завдань, структури, суб'єктного складу, предмету та засобів доказування в дослідчому процесі; визначення основних напрямів і засобів підвищення його ефективності, а також інші питання, які мають суттєве значення для боротьби зі злочинністю.

Таким чином, незавершеність розробки проблеми підвищення ефективності функціонування дослідчого кримінального процесу, значущість питань, з неї випливаючих, для подальшого розвитку науки кримінального процесу, удосконалення кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування стали підставою для вибору теми дослідження.

Дисертація підготовлена згідно з Положенням про організацію науково-дослідно-конструкторських робіт у МВС України і планом науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Університету внутрішніх справ МВС України (п.1.4.2 плану).

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є проблеми, які виникають при здійсненні кримінально-процесуальної діяльності. Предметом - проблема підвищення ефективності функціонування дослідчого кримінального процесу в її науковому, правовому та безпосередньо-практичному аспектах.

Мета і основні завдання роботи. Метою дослідження є комплексна розробка проблеми підвищення ефективності дослідчого кримінального процесу. З урахуванням цього перед дослідженням поставлені такі основні завдання: 1) розкрити поняття і природу дослідчого кримінального процесу; 2) вивчити функціональне призначення дослідчого процесу в цілому і його окремих структурних частин; 3) розробити систему пізнавальних дій, спрямованих на ефективне дослідження предмета доказування у дослідчому кримінальному процесі; 4) розробити поняття підвищення ефективності дослідчого процесу, визначити основні напрями і засоби її підвищення; 5) сформулювати і обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення правової регламентації всіх сторін дослідчого кримінального процесу, і таким чином сприяти успішній розробці нового кримінально-процесуального законодавства.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод пізнання. Застосовувались також спеціальні наукові методи пізнання:

системно-структурний, порівняльний, історико-правовий, логічний, статистичний, конкретно-соціологічний та інші.

Теоретичну базу дослідження складають розміщені в наукових працях з філософії, теорії держави і права, теорії боротьби зі злочинністю, теорії управління, наук кримінального процесу, кримінального права, криміналістики, психології положення про структуру, порядок і умови, цілі та завдання здійснення людської діяльності взагалі і кримінально-процесуальної зокрема; пізнання істини; прийняття управлінських рішень; основні засади, які визначають виникнення та розвиток кримінально-процесуальної діяльності.

Правову основу дисертації склали Конституція України, чинне кримінально-процесуальне законодавство України, Закони України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про звернення громадян», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів», рішення Верховної Ради України, Укази та розпорядження Президента України, накази Міністра внутрішніх справ України і перш за все Наказ № 500 від 26 листопада 1991 року та інші нормативні акти, а також проект Концепції судово-правової реформи в Україні.

Емпіричною базою є дані аналізу практики здійснення діяльності органів дізнання і попереднього слідства щодо прийняття, реєстрації, перевірки і вирішення інформації про злочини, в ході якого були вивчені за спеціальною програмою 320 кримінальних справ, направлених з обвинувальним висновком до районних судів всіх областей України, і 500 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, рішення за якими було прийнято органами дізнання та слідчими районних відділів УМВС України в Харківській області, проведено анкетування 132 слідчих і 114 співробітників органів дізнання із 16 областей України, а також особистий десятирічний досвід практичної роботи дисертанта спочатку на посаді дільничного інспектора міліції, а потім слідчого МВС України.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній на підставі нового підходу до структурної організації кримінального процесу із залученням знань суміжних правових наук проведено спеціальне комплексне дослідження проблем, які виникають при провадженні за заявами, повідомленнями та іншою інформацією про злочини в дослідчому кримінальному процесі.

Конкретний внесок дисертанта у одержання наукових результатів полягає в тому, що ним особисто обґрунтовано ряд нових положень, які відповідають вимогам наукової новизни і мають значення для науки та практики, і виносяться на захист:

- аргументовано положення про те, що дослідний кримінальний процес виникає внаслідок сукупності передумов об'єктивного і суб'єктивного

характеру і має нормативні, гносеологічні і фактичні межі, які перебувають у певному співвідношенні між собою. На підставі вивчення цього співвідношення запропоновано встановити термін дослідчого процесу - п'ятнадцять днів з наданням можливості прокуророві, який здійснює нагляд, продовжувати цей термін до тридцяти днів;

- обґрунтовано висновок про те, що умови діяльності щодо прийняття, реєстрації, перевірки і вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини визначаються поряд із загальносистемними принципами кримінального процесу також принципами, притаманними тільки дослідчому кримінальному процесові;
- подано класифікацію суб'єктів дослідчого кримінального процесу: 1) основні; 2) додаткові. Перша група має дві підгрупи: 1) ініціатори дослідчого процесу; 2) державні органи і службові особи, які ведуть процес. Другу групу складають суб'єкти: 1) заінтересовані у наслідках дослідчого кримінального процесу; 2) такі, що сприяють його здійсненню;
- обґрунтовано положення про те, що джерела, вказані в ч.1 ст.94 КПК є приводами не до порушення кримінальної справи, а приводами до початку дослідчого кримінального процесу;
- пропонується безпосереднє виявлення ознак злочину оформлювати висновком, що має бути поданий службовою особою, що виявила ці ознаки;
- розкрито сутність реєстрації джерел інформації про злочини і на підставі знань у сфері діловодства подані рекомендації щодо її здійснення;
- зроблено висновок про те, що у дослідчому кримінальному процесі предмет доказування є складним і містить в собі обставини, які мають кримінально-правове, кримінологічне і процесуальне значення; а також аргументовано положення про те, що межі доказування у дослідчому кримінальному процесі повинні визначатися особою, яка веде процес, і забезпечувати цілісне пізнання предмета доказування, вирішення комплексу спеціальних завдань, які стоять перед дослідчим процесом;
- обґрунтовано тезу, що отримане в дослідчому кримінальному процесі знання повинне бути істинним, достовірним і повним, відображати всі елементи предмету доказування в цьому процесі;
- розроблено систему засобів пізнання в дослідчому кримінальному процесі, яка складається із п'ятнадцяти дослідчих пізнавальних дій: 1) відібрання пояснень, 2) дослідчий опит, 3) прийняття явки із

- повинною, 4) виготовлення графічних зображень, 5) виготовлення відтисків, зліпків об'єктів, що мають відношення до злочину, 6) дослідний огляд, 7) доставляння у правоохоронні органи осіб, які скоїли злочини, 8) перегляд ручної поклажі, багажу, транспортних засобів, 9) витребування матеріалів, 10) прийняття доказової інформації, 11) доручення службовим особам підприємств, установ, організацій проведення ревізій, інвентаризацій, відомчих перевірок і відомчих експертиз, 12) контрольні заміри, зважування, перевірки, 13) опечатування приміщень, 14) застосування звуко- і відеозапису, фото- і кінозйомки, 15) дослідче дослідження об'єктів;
- пропонується рішення про направлення заяви або повідомлення про злочин за належністю оформлювати спеціальною постановою;
 - розкрито сутність основних критеріїв ефективності дослідчого кримінального процесу - швидкості, економічності, законності діяльності, а також повноти забезпечення законних прав і законних інтересів громадян у дослідчому процесі;
 - визначено основні напрями підвищення ефективності дослідчого кримінального процесу: 1) організаційно-забезпечувальні і 2) гносеологічні (або конкретно-пізнавальні);
 - запропоновано зміщення обсягу та інтенсивності кримінально-процесуальної діяльності із слідчого процесу у бік її збільшення у дослідчому кримінальному процесі з метою оптимізації досудового (попереднього) слідства;
 - обгрунтовано пропозицію щодо скорочення терміну попереднього розслідування злочинів на кількість днів провадження дослідчому кримінальному процесі, якщо в ході його проводилась перевірка заяви, повідомлення або іншої інформації про злочин; а також аргументовано положення про те, що термін попереднього розслідування повинен обчислюватись не з моменту порушення кримінальної справи, а з моменту прийняття слідчим порушеної справи, у якій не проводились слідчі дії, до свого провадження;
 - запропоновано класифікацію засобів підвищення ефективності дослідчого кримінального процесу на засоби наукового, правового, організаційного, тактичного та методичного забезпечення провадження;
 - на підставі одержаних в ході дослідження результатів розроблено проект глави КПК під назвою «Дослідчий кримінальний процес», сорок п'ять статей якої повинні регламентувати порядок прийняття, реєстрації, перевірки і вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини, а також процесуальний порядок

провадження дослідчих пізнавальних дій. Окрім того, пропонується внести ряд змін і доповнень до норм КПК, які регулюють окремі аспекти дослідчої кримінально-процесуальної діяльності.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що викладені у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в таких галузях: а) науково-дослідній - дисертація може слугувати матеріалом для подальшої розробки кримінально-процесуальних і криміналістичних проблем, які виникають у дослідчому кримінальному процесі; б) правотворчості - результати дослідження і пропозиції щодо правового регулювання дослідчого процесу можуть бути використані при підготовці і прийнятті нового КПК; в) правозастосовчій діяльності - обґрунтовані у дисертації рекомендації спрямовані на удосконалення практики застосування кримінально-процесуального закону при прийнятті, реєстрації, перевірці і вирішенні заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини; г) навчальному процесі - положення і висновки дисертації можуть бути використані при підготовці відповідної учбово-методичної літератури, а також науково-дослідній роботі студентів.

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, викладених у дисертації, полягає в тому, що вони обґрунтовані на базі особистих досліджень автора теоретичного та емпіричного матеріалу, а також кримінально-процесуального законодавства України.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації викладені у наукових статтях автора, а також доповідались на регіональній конференції молодих вчених (Харків, 1996). Матеріали повідомлення опубліковані у науковому збірнику.

Одержані дисертантом результати використовуються в учбовому процесі Університету внутрішніх справ МВС України при викладанні курсів «Кримінальний процес», «Попереднє слідство в органах внутрішніх справ України».

За результатами роботи підготовлена доповідна записка до Верховної Ради України про необхідність внесення змін і доповнень до чинного КПК.

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 4 (чотирьох) наукових статтях та одних тезах, написаних автором особисто.

Структура дисертації. Згідно з цілями, завданнями і предметом дослідження дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, які включають десять підрозділів, і висновку. У додатках до дисертації містяться: 1) Рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства; 2) Опитувальний лист слідчих і співробітників органів дізнання. Повний обсяг дисертації складає 209 сторінок, обсяг додатків - 20 сторінок, а використаних літературних джерел - 15 сторінок (162 найменування).

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження; визначено ступінь її наукової розробленості; мету і завдання роботи; методологічну, науковознавську, правову і емпіричну основи; сформульовано основні положення, які виносяться на захист; визначена наукова новизна і практичне значення результатів дослідження.

Перший розділ «Сутність дослідчого кримінального процесу» присвячено визначенню поняття, природи і місця дослідчого кримінального процесу у нині існуючій кримінально-процесуальній системі України. Виходячи із специфіки функціонування дослідчого процесу в межах загальної кримінально-процесуальної системи, визначаються його цілі, завдання, значення; подана характеристика суб'єктного складу; розглянута структура цього окремого процесу.

У першому підрозділі «Поняття, природа і принципи дослідчого кримінального процесу» автор, ґрунтуючись на результатах аналізу структури кримінального процесу, приходить до висновку про те, що діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора і суду, пов'язана з прийняттям, реєстрацією, перевіркою і вирішенням заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини, є змістом окремого процесу, що традиційно іменується стадією порушення кримінальної справи. Дослідник не погоджується з таким термінологічним визначенням названої діяльності і вважає, що використання для цього будь-якого терміна, який містить в собі назву одного із кінцевих рішень даного процесу, є неприйнятним. У дисертації пропонується такий понятійний апарат, який адекватно характеризує все провадження за заявами і повідомленнями про злочини.

З метою з'ясування сутності дослідчого процесу дисертант аналізує сукупність суттєвих ознак цього процесу.

Особливою і найбільш суттєвою ознакою дослідчого кримінального процесу є його первісне становище в загальній структурі кримінального процесу. У зв'язку з цим у дослідженні особлива увага приділяється визначенню вихідних часових меж дослідчого процесу, оскільки вони виступають як такі і щодо кримінального процесу в цілому. Для цього автор проводить аналіз передумов виникнення дослідчого кримінального процесу. Останні поділяються на об'єктивні і суб'єктивні. До перших належать: 1) скоєння суспільно-небезпечного діяння або підготовка до його скоєння; 2) наявність у певної особи /осіб/ вірогідних відомостей про це діяння. Суб'єктивними передумовами є: 1) психічне ставлення особи до діяння, про яке вона має відомості, як до злочинного; 2) наявність у цієї особи наміру повідомити компетентним державним органам вказані відомості; 3) реалізація особою свого наміру шляхом надання цих відомостей до відповідних органів. Всі названі передумови тільки у взаємозв'язку можуть призвести до початку

кримінального процесу.

Особливе значення для виникнення процесу має така суб'єктивна передумова, як реалізація особою свого наміру, оскільки подання до компетентних органів інформації про злочин виконує функцію «пускового механізму» дослідчого кримінального процесу. Оскільки термін «пусковий механізм» є суто технічним і тому адекватно не відображає процесуальне явище, що тут вивчається, дослідник вживає для його визначення запропонований В.С.Зеленецьким юридичний термін - «ініціація процесу», під якою розуміється акт спонукання ким-небудь, у тому числі і суб'єктом із середовища функціонування кримінального процесу, відповідних державних органів до початку ними кримінально-процесуальної діяльності. Саме ця обставина і дозволяє розглядати ініціацію як функціональний акт спонукання органів держави до притаманної для них діяльності.

У цьому виявляється динаміка початку кримінального процесу, яка визначається принципом публічності в діяльності органів, що зобов'язані вести процес. Його подальший розвиток або припинення /у справах публічного обвинувачення/ не залежить від суб'єкта, який повідомив про злочин. Розвиток дослідчого кримінального процесу здійснюється до прийняття одного із рішень: 1) про порушення кримінальної справи; 2) про відмову в цьому і 3) про направлення заяви /повідомлення/ за належністю. Це означає, що існування дослідчого процесу визначається певними просторово-часовими межами. Останні можуть бути нормативними, гносеологічними і фактичними. На основі дослідження співвідношення всіх вказаних меж автор зазначає, що для приведення нормативних меж у відповідність до гносеологічних і фактичних перші повинні бути визначені терміном в п'ятнадцять днів із наданням можливості особі, яка веде процес, звернутися з клопотанням до прокурора про продовження терміну дослідчого провадження до тридцяти днів, а судді - самостійно вирішити питання про продовження цього терміну.

Аналізуючи умови, в яких здійснюється дослідчий кримінальний процес, автор зазначає, що вони визначаються закріпленими у чинному законодавстві вихідними правовими положеннями, які називаються принципами кримінального процесу.

Дисертант стверджує, що поряд із конституційними і загальними принципами кримінального процесу у дослідчому кримінальному процесі діють притаманні тільки йому специфічні вихідні положення, які, враховуючи їхній специфічний характер, необхідно визначити як окремі принципи дослідчого процесу. До їх числа, на думку дисертанта, належать: 1) обов'язковість органів, які уповноважені вести боротьбу зі злочинністю, і їх службових осіб приймати повідомлення про скоєні або такі, що підготовляються, злочини, в тому числі і у справах, що не підлягають їх

віданню, незалежно від повноти відображення у повідомленні відомостей про діяння, давності його вчинення і т.д.; 2) своєчасність початку кримінально-процесуальної діяльності у всіх випадках, коли для цього наявні передбачені законом приводи та підстави; 3) неприпустимість провадження за анонімним повідомленням; 4) забезпечення права кожного громадянина /незалежно від його віку, стану здоров'я, національності і т.д./ звернутися із заявою /повідомленням/ про злочин до будь-якого державного органу, який веде боротьбу зі злочинністю; 5) заборона провадження інших, крім дослідчих, процесуальних пізнавальних дій; 6) нерозголошення даних, одержаних в ході провадження у дослідчому процесі, без відома особи, що веде процес; 7) обмеженість у часі терміном здійснення дослідчого кримінального процесу, яка може бути визначена як принцип швидкості реагування компетентних органів на інформацію про злочин.

У другому підрозділі «Цілі, завдання і значення дослідчого кримінального процесу» автор зазначає, що у системі кримінального процесу кожний окремий процес має свої специфічні цілі та завдання.

У дослідчому кримінальному процесі цілями є встановлення ознак злочину, або їх відсутності в діянні, у зв'язку з яким розпочата кримінально-процесуальна діяльність, а також обставини, які виключають порушення кримінальної справи /ст.6 КПК/.

Досягнення притаманних для дослідчого процесу цілей здійснюється на підставі властивих тільки для нього завдань, якими є: прийняття заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини; реєстрація названих джерел інформації; перевірка відомостей, що в них містяться; припинення злочинної діяльності; визначення підвідомості провадження про злочин; збереження /фіксація/ слідів злочину; виявлення причин і умов, які сприяли скоєнню злочину, і вжиття заходів до їх усунення; вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини; захист прав фізичних та юридичних осіб, які зазнали шкоди від злочинного посягання.

Реалізація вказаних завдань забезпечує виконання дослідчим кримінальним процесом свого функціонального призначення. Останнє висвітлено автором дисертації в декількох аспектах: правовому /процесуально-правовому і кримінально-правовому/, кримінологічному, соціально-політичному і практичному.

У третьому підрозділі «Суб'єкти дослідчого кримінального процесу» досліджено поняття, пов'язані з термінами, якими визначаються особи, що беруть участь у кримінальному процесі взагалі і в дослідчому процесі зокрема. Зробивши аналіз літератури, автор дійшов висновку про те, що для визначення всіх осіб, залучених до кримінально-процесуального провадження, найбільш прийнятним є термін «суб'єкти кримінального процесу». На підставі того, що діяльність, пов'язана з прийняттям,

реєстрацією, перевіркою і вирішенням заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини, є процесуальною, дисертант стверджує, що заявник, особа, яка з'явилася з повинною, юридичні особи, що повідомляють про злочини, а також ті, які беруть участь у цій діяльності, займають у процесі її здійснення певне правове становище. Названі особи є суб'єктами дослідчого кримінального процесу. Всі вони поділяються на дві групи: основні /або обов'язкові/ і додаткові.

Група основних суб'єктів дослідчого процесу складається з двох підгруп: а) ініціаторів кримінального процесу і б) державних органів та їх службових осіб, які його ведуть. До першої підгрупи належать фізичні і юридичні особи /та їх представники/, які ініціюють виникнення процесу. Це: заявник /або особа, яка повідомила про злочин/ - громадянин, підприємство, установа, організація, службові особи, представники влади, громадськості; органи преси, які опублікували матеріали про суспільно-небезпечне діяння; особа, яка з'явилася з повинною; службові особи органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суду, що безпосередньо виявили ознаки злочину.

Другу підгрупу основних суб'єктів утворюють державні органи і службові особи, що мають право і водночас зобов'язані законом здійснювати кримінально-процесуальне провадження. Такими органами є органи дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду.

Групу додаткових суб'єктів дослідчого кримінального процесу дисертант поділяє на дві підгрупи. До першої з них належать суб'єкти які мають особистий інтерес в результатах дослідчого провадження. Це: особа, яка запідозрена у скоєнні злочину /запідозрений/, і особа, яка постраждала від злочину /постраждалий/, а також їхні представники. Другу підгрупу додаткових суб'єктів утворюють учасники дослідчого кримінального процесу, котрі сприяють його здійсненню. До них належать: очевидці злочину або інші особи, що володіють інформацією про скоєний злочин; особи, які проводять спеціальні дослідження, ревізії, інвентаризації, відомчі перевірки і експертизи; спеціалісти, перекладачі; громадяни, підприємства, установи та організації, у яких витребуються матеріали.

Аналізуючи правове становище кожного із вказаних суб'єктів, дисертант робить пропозиції щодо вдосконалення статусу кожного з них у дослідчому кримінальному процесі шляхом розширення їх прав та обов'язків.

У четвертому підрозділі «Структура дослідчого кримінального процесу» дисертант вказує на значущість методу системного підходу для дослідження такого цілісного явища як кримінальний процес.

Дослідник зазначає, що головним системоутворюючим фактором дослідчого кримінального процесу є його мета. Остання може бути досягнута лише при поступовому вирішенні кожним із структурних елементів

відповідних завдань. У той же час мета об'єднує /інтегрує/ всі елементи процесу в єдину систему, тобто виконує системоутворюючу функцію.

Проводячи структурний аналіз кримінального процесу, автор висловлює думку про те, що найбільш прийнятним для визначення структури процесу є підхід, який передбачає її дослідження як системи елементів, які включають до свого складу певний обсяг кримінально-процесуальної діяльності. При цьому системний опис повинен базуватися на принципові ієрархічної організації складних систем, який означає, що системи складаються із елементів не довільно, а з урахуванням ієрархічного взаємозв'язку останніх.

Виходячи із концепції, згідно з якою структура кримінального процесу включає шість рівнів: 1) процес; 2) стадія; 3) етап; 4) процесуальна дія; 5) елементарний процесуальний акт; 6) «квант» процесуальної дії /В.С.Зеленецький/; дисертант аналізує найсуттєвіші для дослідчого кримінального процесу елементи - етапи. На підставі результатів теоретичних досліджень, нормативного матеріалу та практики провадження у дослідчому кримінальному процесі в дисертації послідовно викладено зміст кожного етапу даного процесу: 1) прийняття, 2) реєстрації, 3) перевірки і 4) вирішення заяв, повідомлень і іншої інформації про злочини. Особливу увагу в цій частині дисертаційного дослідження приділено аналізу перших двох етапів дослідчого кримінального процесу, тобто прийняттю і реєстрації інформації про злочини.

Другий розділ *«Проблеми доказування у дослідчому кримінальному процесі»* присвячено найбільш дискусійним питанням, які стосуються пізнання обставин, викладених у заяві, повідомленні чи іншій інформації про злочин. Піддано аналізу предмет доказування в дослідчому кримінальному процесі і дано характеристику дослідчих пізнавальних дій.

У *першому підрозділі «Специфіка предмету доказування у дослідчому кримінальному процесі»* дисертант зазначає, що основним змістом діяльності в дослідчому кримінальному процесі є одержання такої сукупності знань, яка дозволить організувати чи особі, які ведуть процес, зробити достовірний висновок про наявність або відсутність фактичних обставин діяння і прийняти обґрунтоване остаточне для даного процесу рішення.

На основі аналізу дослідчої процесуальної діяльності дисертант дійшов висновку, що вона включає до свого складу всі обов'язкові елементи кримінально-процесуального доказування /пошук, виявлення, фіксацію, перевірку (дослідження) і оцінку фактичних даних/, тобто змістом указаної діяльності є доказування.

Визначення предмету доказування у кримінальному процесі зводиться до виявлення того кола якостей і зв'язів об'єкту пізнання, дослідження яких є необхідним для вирішення завдань і досягнення цілей процесу. Предмет

такого пізнання визначений у статтях 23 та 64 КПК.

Розглядаючи дослідчу пізнавальну діяльність, автор звертає увагу на питання про те, які саме фактичні дані і ознаки злочину повинні бути встановлені; якими мають бути критерії достатності даних, що вказують на ознаки злочину або ж на обставини, встановлення яких тягнє відмову у порушенні кримінальної справи.

Проводячи аналіз зазначених питань, автор вказує, що об'єкт пізнання у кримінальному процесі, яким виступає система пов'язаних зі злочинном доказів і встановлених на їхній основі обставин, є єдиним як для дослідчого процесу, так і для наступних за ним слідчого і судового процесів. Але в дослідчому процесі пізнавальна діяльність спрямовується також на дослідження таких елементів, які притаманні тільки цьому процесу /наприклад, дані про особу заявника/. На підставі цього дисертант робить висновок про те, що предмет пізнання в дослідчому кримінальному процесі є складним і включає два блоки взаємопов'язаних елементів: 1) елементи предмету доказування, вказані в статтях 23 і 64 КПК і 2) обставини, які підлягають встановленню тільки у дослідчому процесі.

Залежно від якісної визначеності елементів предмету доказування у дослідчому кримінальному процесі автор поділяє їх на елементи кримінально-правового, кримінологічного і процесуального об'єктів пізнання. Кінцевою метою їх дослідження є пізнання обставин кожного предмета доказування у межах, потрібних для суб'єкта, що веде процес.

Розглядаючи питання про межі доказування в дослідчому процесі, дисертант зазначає, що вони залежать від конкретної пізнавальної ситуації, яка має місце при провадженні в цьому процесі. Відносно ж нижньої межі, тобто необхідного мінімуму дослідження обставин скоєного злочинного діяння, автор вважає, що для прийняття рішення про порушення кримінальної справи такою межею є встановлення суспільної небезпеки і протиправності діяння, а для відмови в порушенні справи - хоча б однієї з обставин, яка виключає можливість її порушення.

Повне оволодіння предметом пізнання відбувається шляхом послідовного накопичення знань про нього. В основі цих знань лежать фактичні дані про обставини скоєння чи підготовки злочину, тобто докази. З точки зору дисертанта, для вирішення питання про доказаність фактів у дослідчому кримінальному процесі може бути застосоване загальне процесуальне поняття - «оцінка доказів». Для прийняття рішення у дослідчому кримінальному процесі особа, яка його веде, повинна мати у своєму розпорядженні певну сукупність доказів. В даному випадку мова йде про повноту дослідження предмета пізнання, тобто про достатність доказів для обґрунтування відповідного кінцевого рішення. У дисертації підкреслюється, що визначення критеріїв достатності доказів залежить від

конкретних обставин дослідчого провадження. Оцінка ж доказів у дослідчому процесі повинна проводитись за загальним правилом, тобто на підставі закону, правової свідомості, наявної сукупності доказів та внутрішнього /особистого/ переконання суб'єкта пізнання.

У другому підрозділі «Характеристика пізнавальних дій дослідчого кримінального процесу» зазначається, що пізнання у кримінальному процесі здійснюється за допомогою матеріальних /емпіричних/ і ідеальних /мислительних або логічних/ дій. Ці дії виступають як засоби пізнання явищ, що відносяться до кримінального процесу. Всі вони однаково цінні, але в ході здійснення пошуково-пізнавальної діяльності на передній план висувуються саме матеріальні засоби пізнання. У результаті їх застосування виявляються фактичні дані і формується необхідна сукупність доказів, на підставі яких досягаються цілі кримінального процесу. Інакше кажучи, засоби забезпечують досягнення мети. Але з іншого боку, вибір засобів визначається характером мети. Процесуальний засіб пізнання повинен бути спроможним втілити мету в реальність. В свою чергу, мета процесу зумовлює використання адекватних засобів доказування.

Згідно з кримінально-процесуальним законом /п.4 ст.97 КПК/ засобами пізнання, які використовуються у дослідчому кримінальному процесі, є відібрання пояснень від окремих громадян або посадових осіб, а також витребування необхідних для досягнення істини документів. Неспроможність вказаних засобів забезпечити вирішення завдань дослідчого кримінального процесу зумовила розширення законодавцем можливостей цього процесу шляхом доповнення пізнавальних засобів слідчою дією - оглядом місця події

На думку дисертанта, пізнавальні завдання дослідчого кримінального процесу можуть і повинні вирішуватись без провадження слідчих дій. А оскільки відібрання пояснень і витребування документів для встановлення істини не завжди достатньо, то виникає потреба у розробці спеціальних засобів пізнання, які б відповідали специфіці дослідчого процесу.

Дослідник вважає, що розробку моделі кожної дослідчої пізнавальної дії слід здійснювати з урахуванням забезпечення гарантій недотортанності особи, її прав, свобод, а також можливості одержання достовірної інформації, своєчасного та ефективного вирішення завдань цього процесу.

Далі автором дається коротка характеристика і пропонується правова регламентація кожної розробленої ним дослідчої пізнавальної дії. Система засобів пізнання у дослідчому кримінальному процесі, на думку дослідника, повинна включати до свого складу такі пізнавальні дії: 1) відібрання пояснень; 2) дослідчий опит; 3) прийняття явки з повинною; 4) виготовлення графічних зображень; 5) виготовлення відтисків, зліпків; 6) дослідчий огляд; 7) доставляння; 8) догляд; 9) витребування матеріалів; 10) прийняття доказової інформації; 11) доручення службовим особам установ, підприємств,

організації проведення ревізій, інвентаризацій, відомчих перевірок і відомчих експертиз; 12) контрольна перевірка; 13) опечатування об'єктів; 14) застосування звуко- і відеозапису, фото- і кінозйомки; 15) дослідження об'єктів.

Третій розділ «Рішення, що приймаються в дослідчому кримінальному процесі» присвячено діяльності, що складає зміст останнього етапу дослідчого процесу, пов'язаного з вирішенням інформації про злочини.

У першому підрозділі «Сутність кримінально-процесуальних рішень і їх специфіка у дослідчому кримінальному процесі» автор, проаналізувавши загальні положення прийняття рішень у кримінальному процесі, зауважує, що наукові дослідження з цього питання в основному мали на меті вивчення рішення про порушення кримінальної справи. Іншим же рішенням, які приймаються в дослідчому процесі /про відмову в порушенні справи і направлення заяв та повідомлень про злочини за належністю/, в літературі приділяється значно менше уваги. Але останні теж мають всі характерні ознаки процесуальних рішень, як актів застосування кримінально-процесуального права і тому повинні досліджуватись як самостійно, так і у зв'язку з іншими процесуальними рішеннями. Виходячи з цього, дисертант розглядає кримінально-процесуальні рішення в правовому, управлінському, психологічному і логічному аспектах. Зазначене дає підстави для висновку про те, що дослідчим процесуальним рішенням притаманні вказані загальні риси. Але рішення в дослідчому кримінальному процесі мають і особливості. Останні полягають в тому, що в цьому виді процесу найбільш яскраво проявляється протиріччя між прагненням суб'єкта, який веде процес, пізнати об'єкт якомога повніше, всебічно та необхідністю прийняття рішення протягом визначеного законом часу /процесуального терміну/. Останній становить для дослідчого кримінального процесу три /у виняткових випадках - десять/ дні і є найкоротшим із термінів всіх інших окремих процесів. Ця обставина ставить суб'єкта який веде провадження, перед необхідністю вибору одного із варіантів рішення в умовах, коли для цього не завжди є достатня кількість якісної інформації, а точніше - в ситуації інформаційної невизначеності.

У другому підрозділі «Види рішень, які приймаються у дослідчому кримінальному процесі, та їх функціональне призначення» аналізуються види процесуальних рішень, притаманних дослідчому процесу. При цьому автор розділяє їх на дві групи: 1) підсумкові, що відображають результати дослідчої процесуальної діяльності як сукупності взаємопов'язаних дій; 2) проміжні - про провадження окремих дослідчих пізнавальних дій. До першої групи відносяться рішення про порушення кримінальної справи; про відмову в порушенні справи; про направлення заяви /повідомлення/ про злочин за належністю. Розглядаючи кожне з них, дисертант основну увагу зосереджує

на характеристиці рішення про порушення кримінальної справи. На підставі аналізу норм КПК, які регламентують приводи та підстави до порушення справи, автор дійшов висновку про те, що терміни, які вживаються в законі для визначення цих понять, не відображають їх дійсного змісту. Тому в дисертації запропоновано джерела інформації про злочини іменувати «приводами до початку дослідного кримінального процесу», а дані, що в них містяться - «підставами до початку дослідного кримінального процесу».

При розгляді рішення про направлення заяв і повідомлень про злочини за належністю увага акцентується на його процесуальній формі. Остання законом не визначена. На думку дослідника, дане рішення повинно знаходити своє відображення у формі відповідної постанови.

Рішення, які передують провадженню дослідчих пізнавальних дій і спрямовані на отримання інформації, що виступає як підстава для прийняття одного із підсумкових рішень, утворюють групу проміжних рішень дослідного кримінального процесу.

В четвертому розділі «Проблеми підвищення ефективності дослідного кримінального процесу» розглядаються поняття ефективності дослідного кримінального процесу, основних напрямів і засобів її підвищення.

У першому підрозділі «Поняття і основні напрями підвищення ефективності дослідного кримінального процесу» дисертант, проаналізувавши літературу з цього питання, стверджує, що ефективність здійснюваної в кримінальному процесі діяльності передбачає досягнення цілей процесу в найбільш короткий, частіше всього встановлений законом, термін, з найменшими втратами для відповідних прав і інтересів громадян, які беруть участь у кримінально-процесуальній діяльності, при максимально можливій економії процесуальних сил і засобів, а також забезпечення потреб суспільства в обмеженні, а в кінцевому рахунку - викорененні злочинності шляхом здійснення активної боротьби з цим антисоціальним явищем.

Торкаючись проблем оцінки ефективності дослідчої процесуальної діяльності, автор визначає і послідовно розглядає основні критерії, за якими вона повинна проводитись. Серед них виділяються такі: швидкість і економічність процесуальної діяльності, її законність та обґрунтованість, додержання прав і законних інтересів громадян. Проаналізувавши кожен із вказаних критеріїв, дослідник робить висновок, що ефективність дослідчої діяльності не відповідає жодному з них, а значить потребує підвищення.

Підвищення ефективності дослідного кримінального процесу має бути спрямоване на удосконалення тих її елементів, від яких залежить насамперед ефективність процесу пізнання, а саме: 1) підвищення ефективності організації процесуальної діяльності; 2) підвищення ефективності доказування обставин діяння, про яке надійшла первинна інформація.

Для удосконалення загальної ефективності кримінального процесу

автор пропонує на законодавчому рівні визнати фактичні дані, які отримуються в дослідчому кримінальному процесі, доказами в кримінальній справі, в разі її порушення. На підставі цього в дисертації вказується на можливість скорочення терміну досудового /попереднього/ розслідування на кількість днів провадження в дослідчому процесі, якщо в ньому проводилась перевірка інформації про злочин.

У другому підрозділі «Засоби підвищення ефективності дослідчого кримінального процесу» зазначається, що для досягнення будь-якої мети потрібні певні засоби. Застосування останніх може призвести до різного виду наслідків: позитивних, негативних або індивідуальних. Залежно від цього засоби поділяються на адекватні і неадекватні.

Адекватність засобів, що використовуються в дослідчому кримінальному процесі, означає їх спроможність вплинути на діяльність таким чином, що дозволить повною мірою реалізувати її потенційні можливості. Залежно від способу виявлення впливу на ефективність процесу автор дисертації поділяє всі вказані засоби на засоби наукового, правового, організаційного, тактичного та методичного забезпечення ефективності дослідчого провадження.

У висновках узагальнено основні результати дослідження і пропозиції щодо удосконалення правового регулювання діяльності у дослідчому кримінальному процесі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Лобойко Л.М. Принципи дослідчого кримінального процесу // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Вип.2.- Харків: Ун-т внутр.справ, 1997.- С.27-32
2. Лобойко Л.М. Цілі та завдання дослідчого кримінального процесу // Вісник Університету внутрішніх справ.- 1997.- № 2.- С.88-92
3. Лобойко Л.М. Співвідношення дослідчого кримінального процесу і попереднього розслідування // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Вип.3.- Харків: Ун-т внутр.справ, 1997.- С.35-39
4. Лобойко Л.М. Про систему пізнавальних дій дослідчого кримінального процесу // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Вип.3.- Харків: Ун-т внутр.справ, 1997.- С.29-35
5. Лобойко Л.М. Напрями підвищення ефективності дослідчого кримінального процесу // Актуальні проблеми сучасної науки в

дослідженнях молодих учених: Вип. 1: Матеріали наукової конференції молодих учених Університету внутрішніх справ.- Харків: Ун-т внутр. справ, 1996.-С.68-69

АНОТАЦІЇ

Лобойко Л.М. *Актуальні проблеми дослідчого кримінального процесу.*- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судово експертиза.- Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 1997.

Дисертацію присвячено комплексові теоретичних та практичних питань, пов'язаних з функціонуванням дослідчого кримінального процесу. На основі аналізу теоретичної та правової літератури, нормативно-правових актів, матеріалів практичної діяльності правоохоронних органів України досліджено проблеми, які виникають при здійсненні діяльності з прийняття, реєстрації, перевірки і вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини. Автор подає рекомендації, спрямовані на удосконалення дослідчого кримінального процесу. У дисертації сформульовано концептуальні положення, розроблено і обґрунтовано нові пропозиції і висновки з досліджуваних питань.

Ключові слова: дослідчий кримінальний процес, ініціація, дослідчі пізнавальні дії.

Лобойко Л.Н. *Актуальные проблемы следственного уголовного процесса.*- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза.- Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 1997.

Диссертация посвящена комплексу теоретических и практических вопросов, связанных с функционированием следственного уголовного процесса. На основе анализа теоретической и правовой литературы, нормативно-правовых актов, материалов практической деятельности правоохранительных органов Украины исследуются проблемы, возникающие при осуществлении деятельности по приему, регистрации, проверке и разрешению заявлений, сообщений и иной информации о преступлениях.

Автор дає рекомендації, направлені на удосконалення досудового кримінального процесу. В дисертації сформульовані концептуальні положення, розроблені та обґрунтовані нові пропозиції та висновки по досліджуваному питанню.

Ключевые слова: досудовий кримінальний процес, ініціація, досудові пізнавальні дії.

Loboiko L.N. *Actual problem of pre-investigation criminal procedure.*- Manuscript.

Dissertation for the Candidate of legal Sciences Degree in speciality 12.00.09-criminal procedure and criminalistics; Forensic Examination.- Yaroslav Mudry National Academy of Law, Kharkov, 1997.

The dissertation works out a complex of theoretical and practical problems bound up with pre-investigation criminal procedure. On the basis of the analysis of theoretical and Legal literature, Legal regulations, materials of practical activities of law-enforcement bodies of Ukraine the problems arising in the time of implementation activity on receiving, registration, control and solution of statements, reports and other information about crimes are investigated. The author gives recommendations led to improvement of pre-investigation criminal procedure. In the dissertation the concept theses were formulated new proposals and conclusions on the investigated problems were worked out and substantiated.

Key words: pre-investigation criminal procedure, initiation, pre-investigation cognitive actions

Відповідальний за випуск проф. С.А. Альперт

AB 39.196